

ZUTPHEN

*Nieuwsbrief monumentenzorg,
archeologie en bouwhistorie in de gemeente Zutphen*

Mo **NU** mentaal

- ▶▶▶ Opgraving IJlandpanden
- ▶▶▶ Interview Kees Luesink
- ▶▶▶ Isolatieglas in monumenten?

Juni 2005, nr. 11

Abbeelding 1 De panden Houtmarkt 67-71 (voormalige modezaak IJland, foto gemeente Zutphen)

Tijdens recente opgravingen in een complex van middeleeuwse kelders onder de voormalige IJlandpanden aan de Houtmarkt in Zutphen zijn vele bijzondere ontdekkingen gedaan. Zij geven ons een beeld van de vroegere bewoners van de panden, maar de vondsten werpen vooral een nieuw licht op de vroege geschiedenis van Zutphen.

EEN OPGRAVING IN DE IJLANDPANDEN

In juli en augustus 2004 heb ik in verband met een veldwerkstage voor mijn studie archeologie enige tijd de dagelijkse leiding gehad over een opgraving aan Houtmarkt 67-71 in Zutphen.¹ Het betrof onderzoek voorafgaand aan een verbouwing van een vijftal middeleeuwse kelders onder de voormalige IJlandpanden. (zie afbeelding 1) Min of meer gelijktijdig met de opgraving vond bouwhistorisch onderzoek plaats door

gemeentelijk bouwhistoricus J.S. Krijnen. Hieruit kwam naar voren dat de panden in de eerste helft van de 14e eeuw in baksteen zijn gebouwd. Als delen van de dakconstructie van 67 even oud zijn als de rest van het pand kan de bouw ervan zelfs nauwkeuriger worden bepaald, namelijk rond 1330. De kelders dateren waarschijnlijk ook uit deze periode en door de aanleg ervan zijn eventuele oudere bewoningssporen uit een houtbouw fase grotendeels verdwenen. In de kelder van 67 is aan de straatzijde nog een ophogingslaag met een paalkuil gevonden uit de eerste helft van de 12e eeuw en verder dateren enkele afval- en mestkuilen uit de 13e eeuw. Zij vormen de enige archeologische aanwijzing van bewoning in de directe omgeving voorafgaand aan de baksteenfase. Uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd zijn verder enkele, soms zeer vondstrijke puin-, afval- en beerkuilen aangetroffen.

AFKORTINGEN

- AAC Amsterdams Archeologisch Centrum
- ROB Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
- UvA Universiteit van Amsterdam

Vikingslac

De interpretatie van skelet

De meest spectaculaire vondst tijdens de opgraving betrof een derde, buitenste gracht van de in aanleg laat 9e-eeuwse ringwalburg van Zutphen. (zie afbeeldingen. 2, 4, en 5) Het blijkt nu dat de vroegmiddeleeuwse versterking rondom Zutphen een stuk forser moet zijn geweest dan tot nu toe aangetoond kon worden. Er waren al vermoedens dat er nog een derde gracht zou zijn, maar voor het eerst kon deze gracht over zijn gehele breedte worden onderzocht. Niet voor niets trok deze bijzondere ontdekking veel aandacht van de media, waarbij vooral belangstelling was voor de menselijke botresten die in deze gracht waren gevonden. Uit het fysisch-antropologisch onderzoek van Frits Laarman (ROB) en Erica Rompelman (AAC/UvA) blijkt het te gaan om het incomplete skelet van een volwassen vrouw met een opmerkelijke beschadiging aan het bekken door een scherp voorwerp. Hoe is dit skelet uiteindelijk in de gracht terechtgekomen? Was de vrouw eveneens een slachtoffer van de vikingaanval in 882 waarvan tijdens eerdere opgravingen de stille getuigen zijn aangetroffen? Is het bekken beschadigd door een verwonding van een zwaard of bijl en hebben we inderdaad te maken met een vikingslachtoffer? Om op deze vragen een antwoord te kunnen geven zullen in dit artikel enige resultaten van het onderzoek verder worden toegelicht en zal het geheel in een breder archeologisch en historisch kader worden geplaatst.²

DE RINGWALBURG ZUTPHEN

De ringwalburg van Zutphen heeft in een aantal publicaties al uitgebreid aandacht gekregen, ik zal hier daarom slechts een korte samenvatting geven.³ De ringwalburg van Zutphen bestaat uit een cirkelvormige vroegmiddeleeuwse versterking met in totaal een drietal droge grachten, mogelijk een tweetal tussenwallen en een hoofdwal.⁴ De ligging van deze grachten en wallen laat zich nog steeds herkennen door het halfronde straatverloop van de in elkaar verlengde liggende Groenmarkt, Houtmarkt en Zaadmarkt. Oorspronkelijk zal de versterking geheel rond

Houtoffer of rituele begraving?

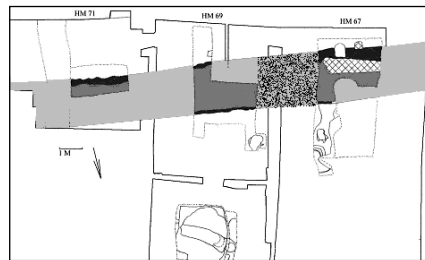
resten uit een laat 9e-eeuwse verdedigingsgracht in Zutphen

zijn geweest, het zuidelijke deel is echter door de eroderende werking van de IJssel in de 13e en eerste helft 14e eeuw verdwenen. De wallen en grachten omringden de pre-stedelijke nederzetting van Zutphen met een hof en een kerk. In de Karolingische tijd (ca 750-

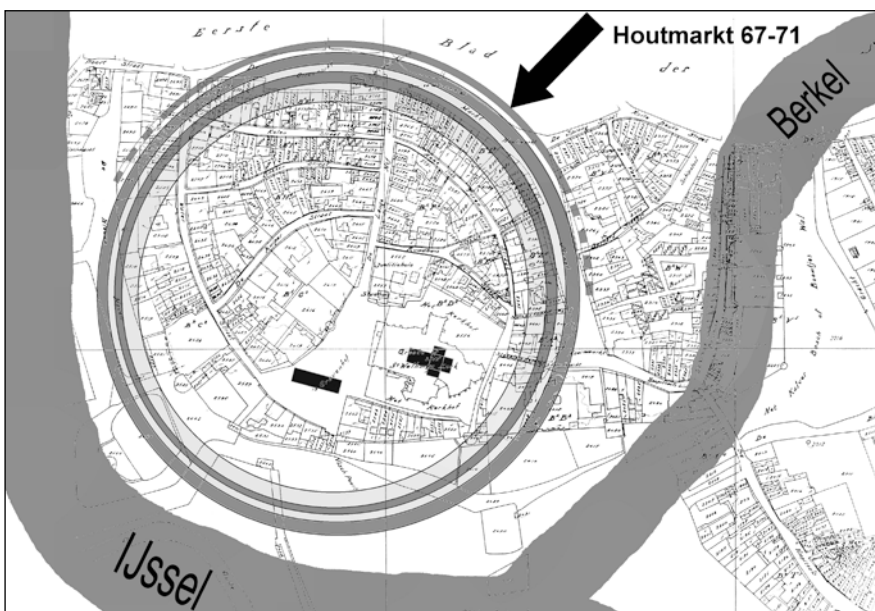
Afbeelding 3 ▲ Maquette van de ringwalburg Zutphen vanuit het noorden. Op de voorgrond links onder is de locatie van de opgraving Houtmarkt 67-71. Tijdens het maken van de maquette door Constant Willems uit Zutphen in 2003 was de derde gracht nog niet ontdekt. (foto gemeente Zutphen)

900 n.C.) is er een duidelijke verdichting en concentratie van bewoningsporen zichtbaar op het burgterrein.⁵ Dit vormt een belangrijke aanwijzing voor een topografische herindelings van de nederzetting na de aanleg van de ringwalburg.

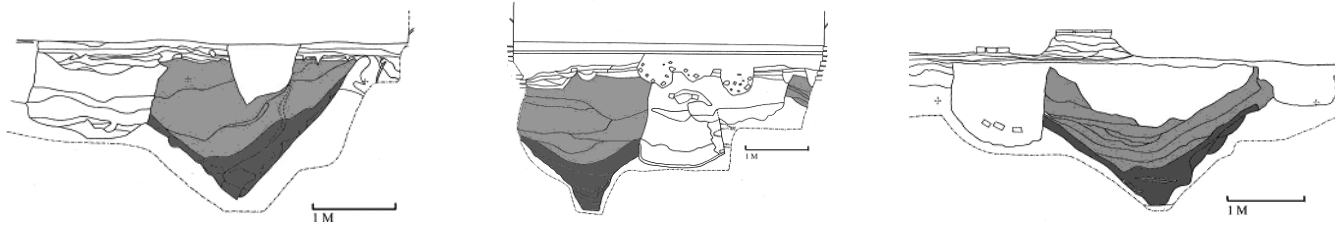

Afbeelding 4 ▲ Overzicht van vier van de vijf kelders van de IJlandpanden met daarop de afzonderlijke werkputten op ca 7,60 m +NAP. De derde gracht van de laat 9e-eeuwse ringwalburg is gekleurd weergegeven. Dit is het diepere deel van de gracht. De zone, waar het menselijke botmateriaal is aangetroffen, is in een puntraster weergegeven. (tekening auteur en gemeente Zutphen).

Over het algemeen wordt aangenomen dat de ringwalburg van Zutphen tussen 886 en 900 is aangelegd naar aanleiding van een vikingverwoesting, waarschijnlijk gelijktijdig met Deventer in 882.⁶ De aanleg is waarschijnlijk in gang gezet door de Hamalandse graaf Everhard, of zijn broer Meginhard. Beide waren naast graaf ook hertog, een rijksstiel die met rijksdefensie in verband gebracht moet worden.⁷ Everhard en later zijn broer Meginhard waren dus als legeraanvoerder belast met het verdrijven van de vikingen uit het Nederlandse deel van Lotharingen en één van beide was waarschijnlijk ook diegene die op last van de koning verantwoordelijk was voor de aanleg van de ringwalburg van Zutphen.⁸ Er zijn ook historische aanwijzingen dat het Duitse rijksklooster Corvey (nabij het stadje Höxter) ten tijde van de aanleg van de ringwalburg bezittingen verwierf in Zutphen⁹, hetgeen kan verwijzen op een herverdeling van het koninklijke domein. Het is niet onmogelijk dat Corvey daarbij op enige wijze betrokken was bij de aanleg van de verdedigingswerken in Zutphen.¹⁰ Een soortgelijke situatie waarbij, naast de graaf op last van de koning, ook abdijen betrokken waren bij de oprichting van versterkingen wordt ook wel verondersteld voor enkele ringwalburgen in Zeeland en Vlaanderen, die tevens in het laatste kwart van de 9e eeuw zijn aangelegd.¹¹ Alhoewel hun ronde vorm en omvang veel overeenkomsten vertoont met de ringwalburg van Zutphen zijn er ook duidelijke verschillen. Zo dienden de ringwalburgen in Zeeland oorspronkelijk als vluchtplaats voor mens en dier in nood en waren dan ook in eerste instantie onbewoond, terwijl de Zutphense burg daarentegen een bestaande nederzettingkern en een koninklijk bestuurlijk centrum omringde. Wat dat betreft sluit Zutphen beter aan bij de koninklijke paltsversterkingen in Noord- en Midden-Duitsland.¹² Daarnaast hebben de ringwalburgen in de kuststreek meestal één wal en een enkele brede natte gracht, terwijl voor Zutphen een drietal droge spitse grachten en meer dan twee wallen zijn aangetoond. Het archeologisch onderzoek aan de Houtmarkt benadrukt dat we al met al

Afbeelding 2 ▲ Kadastrale kaart van Zutphen uit 1832 met daarop geprojecteerd de laat 9e-eeuwse ringwalburg. De tot dusver aangetroffen derde gracht was waarschijnlijk geheel rond. (tek. M. Groothedde)

Afbeelding 5 ▲ Vereenvoudigde profielen van Houtmarkt 67-71 met daarop de derde gracht (grijze lagen in het profiel) van de laat 9e-eeuwse ringwalburg. De donkergrijze lagen zijn waarschijnlijk ontstaan als gevolg van erosie tijdens het functioneren van de gracht, de lichtgrijze lagen vormen een opvullingspakket uit eind 11e, dan wel eerste helft 12e eeuw. (tek. bewerkt door auteur)

te maken hebben met een nogal fors verdedigingswerk waarvan kan worden afgevraagd of deze wel in één keer is aangelegd.

DE DERDE GRACHT

Tijdens de recente opgravingen in de voormalige IJlandpanden is in alle drie aan de straatzijde gelegen kelders een derde, buitenste gracht aangetroffen van de ringwalburg. In de profielen gaat het om een spitse gracht waarvan een maximale diepte van circa 2,20 m kon worden vastgesteld. (zie afbeelding 5) Aangezien het bovenste deel van de gracht echter vergraven was door de aanleg van de kelders zal uitgaande van een oorspronkelijk maaiveld rond de 9.00 m +NAP gedacht moeten worden een gracht van oorspronkelijk rond de 2,5 m diep en een maximale breedte tussen de 5 en 7 meter. De gracht ligt ruim boven het toenmalige grondwatervniveau en zal dus waarschijnlijk droog zijn geweest.

In het oostprofiel van Houtmarkt 71 werden naast de derde gracht ook nog egaal grijze en bruinrijze zandlagen aangetroffen die schuin onder de buitengevel aan de straatzijde liepen. In eerste instantie werd gedacht dat het natuurlijke grondlagen betrof, maar verbrand huttenleem geven een menselijke aanwezigheid aan. Aangezien de lagen afkomstig lijken van een spitsvormig spoor lijkt het hier te gaan om het buitenste talud van de tweede gracht van de ringwalburg. Eerdere opgravingen aan Houtmarkt 47-49 waar de tweede gracht eveneens werd aangetroffen lijken deze interpretatie te bevestigen.¹³ Alhoewel een deel van het profiel is 'verstoorde' door laatmiddeleeuwse en jongere kuilen, blijkt de afstand tussen beide grachten maar klein. Dit kan twee dingen betekenen. De eerste mogelijkheid is dat de twee grachten gelijktijdig zijn gegraven en dat zij vlak achter elkaar lagen, zodat er eigenlijk sprake was van één W-vormige buitenste gracht. De tweede mogelijkheid is dat er sprake was van een fasering in aanleg, waarbij één van de twee grachten

Afbeelding 6 ▲ Het westprofiel van de gracht in Houtmarkt 67 tijdens de opgraving. Onder in de gracht worden de sporen van schopsteken opgeschaafd. (foto gemeente Zutphen)

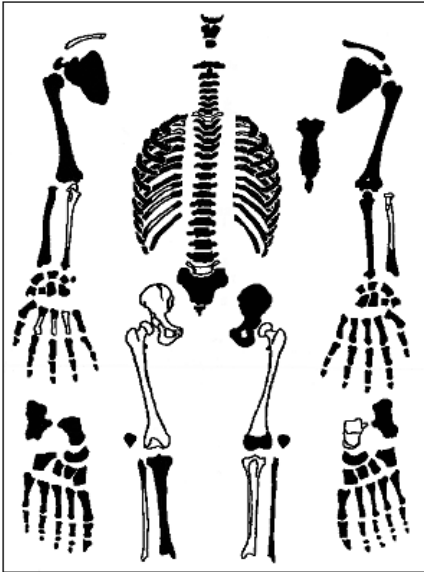
De eerste (binnenste) en tweede (middelste) gracht zijn waarschijnlijk in de elfde of vroege twaalfde eeuw verbreed en verdiept tot één forse gracht van bijna 20 meter breedte en vijf meter diepte. Daarbij zou de buitenste gracht overbodig zijn geworden en gedempt.

pas later is gegraven nadat de andere gracht was dichtgegooid. Zoals gezegd is het voorkomen van drie gelijktijdige grachten voor laat-Karolingische versterkingen een nog niet eerder signaleerd fenomeen en op grond

hiervan vermoed ik dat er inderdaad sprake is van een niet nader te bepalen tijdsverschil in aanleg van de buitenste twee grachten. De grondboringen op de Markten zelf, die in het kader van de herinrichting van de Houtmarkt in het najaar van 2004 zijn verricht, lijken dit te bevestigen. De eerste (binnenste) en tweede (middelste) gracht zijn waarschijnlijk in de elfde of vroege twaalfde eeuw verbreed en verdiept tot één forse gracht van bijna 20 meter breedte en vijf meter diepte. Daarbij zou de buitenste gracht overbodig zijn geworden en gedempt. De onderste zandlagen in de derde gracht zijn waarschijnlijk in een relatief korte tijd na het graven van de gracht ontstaan als gevolg van erosie, zij onderscheiden zich van de latere opvullingspakketten doordat zij doorgaans donkerder en bruiner van kleur zijn. In de kelder van Houtmarkt 67 waren in het vlak in deze onderste lagen in een aantal gevallen duidelijke schopsteken herkenbaar. Deze schopsteken geven aan dat de gracht een aantal keer opnieuw uitgraven moest wor-

den.¹⁴ Aardewerkscherven uit deze onderste lagen geven een datering voor de aanleg en het initiële gebruik van de gracht in de Karolingische tijd, maar een nauwkeurigere datering dan de tweede helft van de 9e eeuw was op grond van de weinige hoeveelheid scherven helaas niet mogelijk.¹⁵

De overige vulling van de gracht bestaat uit zand waarschijnlijk afkomstig van de wal(len) van de ringwalburg. Het gaat om vergraven geel rivierduinzand en licht grijze pre-stede-

Afbeelding 7 ▲ Skeletoverzicht van de botten uit de derde gracht in Zutphen, naar de standaard rapportageformulieren van fysisch antropoloog George Maat van de Rijks Universiteit Leiden. De 'witte' botten zijn aanwezig, de 'zwarte' zijn niet aangetroffen, omdat de schedel met geen enkel fragment is vertegenwoordigd is deze ook niet aangegeven. (tek. E. Rompelman)

lijke (akker)lagen, die tijdens het graven van de grachten in eerste instantie zijn gebruikt om de wal(len) mee op te werpen. Later is het zand van de wal(len) weer gebruikt om de grachten te dempen, kleine lichtgrijze leembrokjes afkomstig van de vergraven walbekleding bevestigen deze interpretatie. Op grond van aardewerkscherven uit de bovenste opvullingspakketten en een stratigrafisch jonger te dateren laag zal het dichtgooien van de gracht ergens aan het einde van de 11e dan wel de eerste helft van de 12e eeuw zijn gebeurd. Toch dateert het merendeel van de vondsten uit deze opvullingspakketten uit de Karolingische tijd aangezien het zand van de in aanleg Karolingische wal(len) is gebruikt.

In vergelijking met de kleine hoeveelheden aardewerk werd in de opvullingslagen van de derde gracht relatief veel botmateriaal gevonden. Hierbij springt een behoorlijke hoeveelheid (circa 1/3 van het totaal) menselijk botmateriaal in het oog.¹⁶ Zoals in het begin van dit artikel werd aangestipt kon een groot deel worden toegeschreven aan één individu. Uit het fysisch antropologisch onderzoek komt naar voren dat het skelet zeer waarschijnlijk van een vrouw was. Zij was in ieder geval

Afbeelding 8 ▲ Tijdens opgravingen voor het nieuwe stadhuis van Zutphen werd o.a. het skelet van een vrouw gevonden, waarschijnlijk een slachtoffer van de vikingaanval in 882. (foto gemeente Zutphen)

ouder dan 24 jaar en sporen van slijtage op de wervel duiden op een flinke belasting van de rug, wat duidt op een ruimere volwassen leeftijd.¹⁷ Zoals in het begin van dit artikel werd aangestipt gaat het waarschijnlijk om één individu, waarschijnlijk een volwassen vrouw. Gezien de context waarin het botmateriaal is aangetroffen is het aannemelijk dat het skelet uit de laat-Karolingische tijd dateert. Duidelijk is dat het skelet oorspronkelijk in of onder de zandwal lag waarmee de derde gracht is dichtgegooid. Het skelet is dan ook niet compleet, waarschijnlijk door de graaactiviteiten in de wal. (zie afbeelding 7). Het is echter onduidelijk hoe haar botten uiteindelijk in de gracht zijn terechtgekomen. Voorlopig zou ik twee mogelijke interpretaties naar voren willen brengen. Ten eerste kan de vrouw het slachtoffer zijn geworden van een vikingaanval en is zij enige tijd later per toeval onder of in de wal van de ringwalburg

terechtgekomen. De tweede mogelijkheid is dat tijdens de aanleg van de ringwalburg de vrouw in de wal is begraven als een soort menselijk bouwoffer. Een dergelijke rituele depositie van menselijke resten in een periode dat het christendom in deze streken vaste voet aan de grond kreeg lijkt wellicht vreemd, maar ook bij de ringwalburg van Domburg wordt een soortelijke verklaring gegeven van een tweetal begravingen onder de wal.

DE VIKINGAANVAL(LEN)

Zoals gezegd is het goed mogelijk dat de vrouw, waarvan de skeletresten in de derde gracht zijn gevonden, wellicht om het leven is gekomen bij een vikingaanval van Zutphen. Al eerder, onder meer bij een opgraving in 1997, zijn de overblijfselen aangetroffen van de vikingaanval van 882 in Zutphen. Het bleek dat de nederzetting door brand was verwoest en dat dit met veel geweld gepaard moest zijn gegaan. Van een tweetal menselijke skeletten was op grond van de houding waarin zij lagen duidelijk dat zij in verre staat van ontbinding op de bodem van twee ingegraven hutten lagen.¹⁸ (zie afbeelding 8). Ook werd een grote hoeveelheid slachtafval van runderen gevonden, waaronder ingeslagen schedels. Het bleek dat bij het slachten geen rekening was gehouden met de leeftijd van de dieren en waarschijnlijk zijn zij dan ook in een kort tijdsbestek door de vikingen geslacht om hun schaarse voedselvoorraden aan te vullen.¹⁹

Naast de vikingaanval van 882 zijn er echter ook aanwijzingen voor latere gewelddadige vikingconfrontaties. Zo werden in een kelder aan de Kuiperstraat menselijke botresten gevonden die zich de bovenste lagen van een waterput bevonden, die op grond van C-14 datering en aardewerkvondsten tussen 893 en 900 konden worden gedateerd. Opmerkelijk was dat één schedel een snee had die veroorzaakt moet zijn door een scherp voorwerp, mogelijk een zwaard of een bijl (zie afbeelding 9). Ondanks de ernst van de verwonding heeft de persoon in kwestie nog een aantal jaar geleefd, de snee was namelijk voor een deel dichtgegroeid.²⁰ Mogelijk gaat het hier om iemand die de vikingaanval van 882 had overleefd en later tijdens een tweede gewelddadig conflict ergens tussen 893 en 900 is vermoord en in de put is gegooid. Deze voorbeelden geven maar weer eens aan dat de skeletresten die tijdens de recente opgravingen in de IJlandpanden zijn aangetroffen heel goed afkomstig kunnen zijn geweest van een vrouw die slachtoffer werd

van de vikingaanval van 882 of een eventuele latere vikingaanval. Ook een ingeslagen runderschedel die is aangetroffen in de derde gracht past binnen het beeld van de vikingaanval, zoals dat al eerder in Zutphen is aangetroffen. Daarnaast is het opmerkelijk dat het bekken van deze vrouw een oude beschadiging bevat dat in eerste instantie veroorzaakt leek door een scherp voorwerp. Gaat het hier om een verwonding door een zwaard of bijl en hebben we inderdaad te maken met een vikingslachtoffer? Dergelijke conclusies zijn verleidelijk, maar het blijft oppassen geblazen. Volgens de laatste inzichten lijkt de beschadiging van het bekken eerder veroorzaakt door post-depositionele processen, er zijn in ieder geval geen directe aanwijzingen voor verwonding door een scherp voorwerp. De beschadiging in het heupbeen is daarom waarschijnlijk ontstaan tijdens het vergraven van de wal en het dichtgooien van de derde gracht.²¹

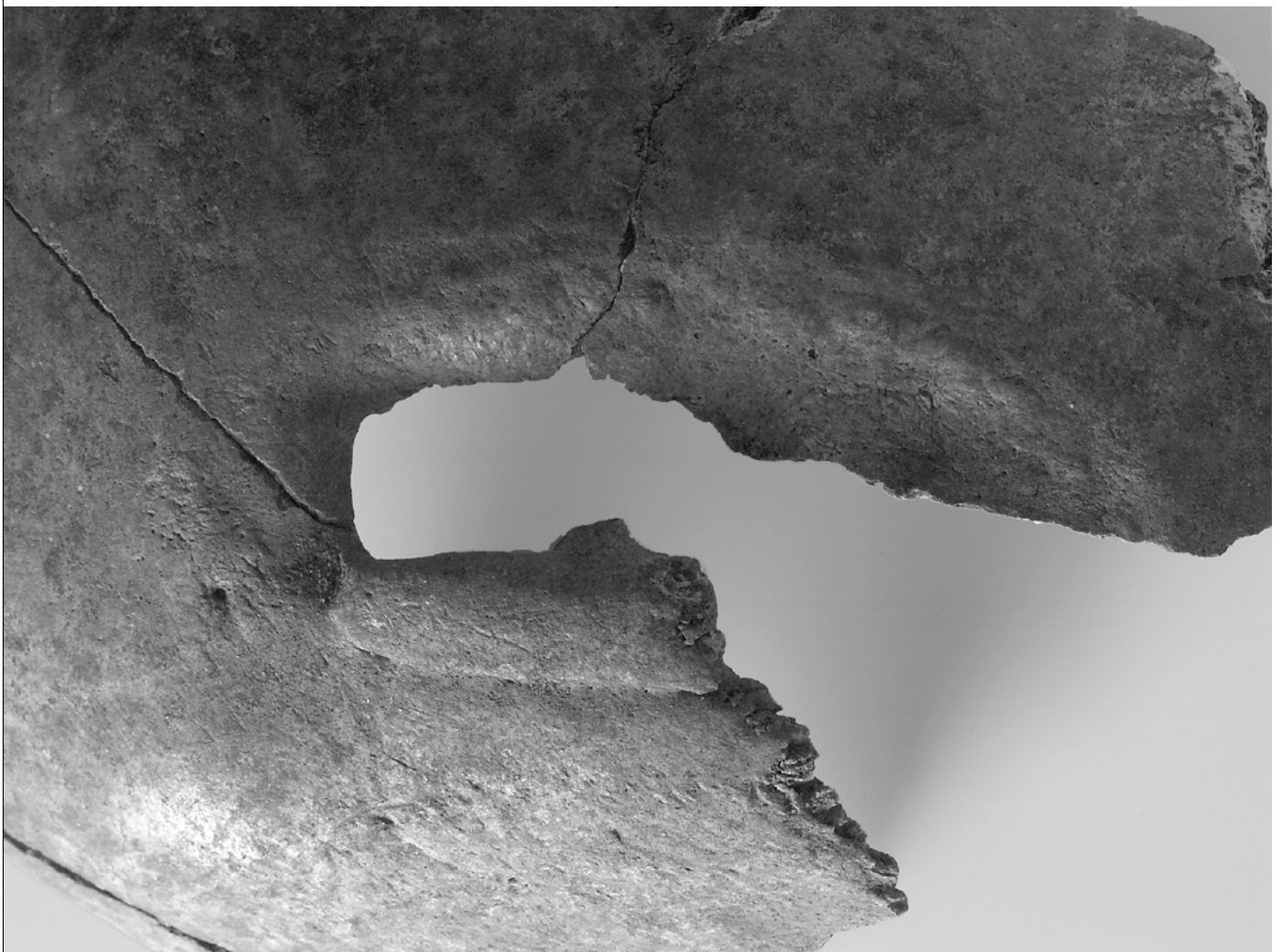
VROUW ALS BOUWOFFER?

Zoals gezegd behoort ook een andere interpretatie tot de mogelijkheden. Namelijk dat het aangetroffen skeletresten wel eens de

vergraven resten kunnen zijn van een graf. Ik gaf al aan dat in Domburg soortgelijke begravingen zijn aangetroffen in of onder de wal van de ringwalburg. Het lijkt mij daarom zinvol kort bij deze graven stil te staan gezien de mogelijke overeenkomsten met Zutphen. In 1992 werd in een bouwput in Domburg onverwachts onder de wal van de laat-Karolingische ringwalburg een kistbegrafing aangetroffen met het skelet van een 40-jarige vrouw. Voor de kist had men scheepshout hergebruikt dat dendrochronologisch (jaarringendatering van eikenhout) kon worden gedateerd. Als hierbij eventueel nog ontbrekende jaarringen en de gebruiksduur van de boot worden meegerekend komt men uit op een datering in het derde of laatste kwart van de 9e eeuw, hetgeen past binnen de veronderstelde periode tussen 881-887 waarbinnen de ringwalburg van Domburg zou zijn aangelegd.²² Ringwalburgenonderzoeker Robert van Heeringen heeft deze kistbegrafing geïnterpreteerd als een mogelijk 'schijnbouwoffer' dat bij de aanleg van de wal voor een succesvolle verdediging van de ringwalburg zou moeten zorgen.²³ In 1991 was op een andere

locatie in Domburg eveneens een skelet van een vrouw van rond de 45 tot 50 jaar aangetroffen onder de wal. Alhoewel van dit skelet de datering onduidelijk is, acht Van Heeringen het niet onwaarschijnlijk dat ook hier sprake is van een rituele bijzetting onder de wal.²⁴ Alhoewel mogelijke rituele begravingen in of onder de wal van ringwalburgen nog maar twee keer is verondersteld, is het opmerkelijk dat ook hier sprake lijkt van begravingen van een volwassen vrouw, net als in Zutphen mogelijk het geval is. Ondanks het missiонерingswerk vanaf de 8e eeuw in het oosten van Nederland en wetgeving zoals de Capitulatio de Partibus Saxoniae van Karel de Grote, die 'heidense' praktijken verboden, is het proces van christianisering geleidelijk verlopen.²⁵ Dat

Afbeelding 9 ▼ Schedel van een menselijk individu met de inslag van een zwaard of een bijl. De inslag veroorzaakte een hematoom, een bloedstolling onder de schedel maar de persoon overleefde de zware verwonding.

ten tijde van de aanleg van de ringwalburg één of meerdere rituele begravingen hebben is dus nog goed mogelijk. Toch moeten termen als 'rituele begraving' met enige terughoudendheid worden gebruikt, aangezien het skelet in Zutphen niet meer in oorspronkelijke context werd aangetroffen, zodat het enigszins speculeren blijft.

VIKINGSLACHTOFFER OF RITUELE BEGRAIVING?

In dit artikel zijn enkele bevindingen van recente opgravingen in de voormalige IJlandpanden aan de Houtmarkt in Zutphen toegelicht en in een breder archeologisch en historisch kader geplaatst. Hierbij lag de nadruk op

de interpretatie van menselijke botrestanten uit de vulling van een derde gracht van de ringwalburg die aan het einde van de 9e eeuw rondom Zutphen is aangelegd als reactie op één of meerdere vikingplunderingen. Hierbij kwamen twee interpretaties naar voren, namelijk dat de botrestanten afkomstig zijn van een vrouwelijk vikingslachtoffer of van een rituele begraving in de vorm van een menselijk 'bouwoffer'. Op dit moment is het op grond van de archeologische en historische bronnen niet mogelijk te bepalen welke interpretatie aannemelijker is. Het is zelfs goed mogelijk dat er sprake is van een combinatie van beide, namelijk een vrouw die slachtoffer was van een vikingaanval en bij de

aanleg, dan wel uitbreiding van de ringwalburg is begraven onder de wal. Feit is dat archeologie ons dwingt na te denken over het verleden en ik er van overtuigd ben dat de ontdekkingen in de voormalige IJlandpanden een nieuw licht werpen op de vroege geschiedenis van Zutphen. Een groot aantal vondsten uit Zutphen, waaronder het hier behandelde skelet uit de gracht, waren nog tot en met 10 april te zien in de tentoonstelling 'Vikingen!' in het Centraal Museum in Utrecht, Nicolaaskerkhof 10. Inmiddels kunnen de Denen hun Zutphense slachtoffers tot begin 2006 bewonderen in het Vikingschipmuseum te Roskilde.²⁶ ■

LITERATUUR

Bartels, M., 2003: *Vikingaanval en Deventer verdediging. Archeologisch onderzoek aan de Smedenstraat 38-44 te Deventer*, Deventer (Archeologie in Deventer 5).

Blok, D.P., 1974: *De Franken in Nederland*, Bussum.

Braven, J.A. den, 2004: *De diepte in: een kelderopgraving in de IJlandpanden. Een protocolstage bij de kelderopgraving in Houtmarkt 67-71 te Zutphen*, Amsterdam (ongepubliceerd protocolverslag Universiteit van Amsterdam).

Groothedde, M., 1992: De vroege opkomst van Zutphen, in: *Zutphen. Tijdschrift voor de historie van Zutphen en omgeving* 11, nr. 1, 1-10.

Groothedde, M., 1999: De nederzetting ontwikkeling van Zutphen voor het jaar 1000, in: M. Groothedde, G.E. Hartman, M.R. Hermans, et al, *De Sint-Walburgiskerk in Zutphen. Momenten uit de geschiedenis van een middeleeuwse kerk*, Zutphen, 9-30.

Groothedde, M., 2001: Een middeleeuwse bierbrouwerij op de Houtmarkt, in *Nieuwsbrief Monumentenzorg Zutphen*, nr. 4, 8-12.

Groothedde, M., 2004: Vikings in Zutphen (Netherlands). Military organization and early town development after the Viking raid in 882, in R. Simek / U. Engel (red.), *Vikings on the Rhine. Recent Research on Early Medieval Relations between the Rhinelands and Scandinavia*, Wenen, 111-132.

Heeringen, R.M., 1995: De resultaten van het archeologisch onderzoek van de Zeeuwse ringwalburgen, in R.M. van Heeringen, P.A. Hendriks en A. Mars (red.), *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, Amersfoort, 17-39.

Hendriks, P.A., 1995: De ringwalburgen in het mondingsgebied van de Schelde in historisch perspectief, in R.M. van Heeringen, P.A. Hendriks en A. Mars (eds.), *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, Amersfoort, 71-112.

Willemsen, A., 2004: *Vikingen! Overvallen in het stroomgebied van Rijn en Maas, 800-1000*, Bussum.

NOTEN

¹ Hierbij mijn dank voor de velen die deze opgraving tot een goed einde wisten te brengen: de gemeentelijke archeologische dienst, alle vrijwilligers, enkele studenten van de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit Amsterdam en leden van de Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis.

² Zie voor een meer uitgebreid overzicht het protocolverslag: Den Braven 2004

³ Zie voor een recent overzicht: Groothedde 1999 en 2004

⁴ Van de in 1995 aangetroffen hoofdwal werd al eerder in de 'voorganger' van Monumentaal melding gemaakt: Groothedde, 2001

⁵ Groothedde 1992, 1

⁶ Naast een historische vermelding zijn in Deventer ook de archeologische overblijfselen van deze vikingaanval aangetroffen: zie Bartels 2003

⁷ Mondelinge mededeling Michel Groothedde

⁸ Groothedde 1999, 25; Groothedde 2004, 128

⁹ Groothedde 1999, 30 Blijkens een goederenlijst van abt Saracho (1053-1071) zou Corvey de goederen in Zutphen in de periode 887-899 verwerven, maar aan deze laat-Karolingische datering wordt echter door sommigen getwijfeld.

¹⁰ Den Braven 2004, 14-15

¹¹ Hendriks 1995, 96; Den Braven 2004, 15

¹² Groothedde 1999, 24

¹³ Den Braven 2004, 11

¹⁴ Den Braven 2004, 12

¹⁵ In het protocolverslag van Janneke Zuyderwyk zal hier uitgebreider op worden ingegaan.

¹⁶ Mondelinge mededeling F. Laarman (ROB).

¹⁷ Mededeling E. Rompelman (UvA)

¹⁸ Groothedde 1999, 20

¹⁹ Groothedde 1999, 20

²⁰ Groothedde 2004, 119 (noot 23)

²¹ Mededeling E. Rompelman (UvA)

²² Van Heeringen 1995, 31

²³ Van Heeringen 1995, 28

²⁴ Van Heeringen 1995, 31

²⁵ Blok 1974, 61

²⁶ De tentoonstelling is een samenwerkingsproject van het Centraal Museum, het Rheinisches Landesmuseum in Bonn, Universiteit Bonn en het Vikingschepennmuseum in Roskilde. Bij de tentoonstelling zijn een tweetal aardige publicaties verschenen: Willemsen 2004 en Simek / Engel 2004.

Interview met Kees Luesink

Wethouder van o.a. monumentenzorg

Sinds 1 januari 2005 heeft monumentenzorg een nieuwe wethouder, Kees Luesink. Een bevlogen bestuurder met een groot hart voor cultuurhistorie en monumentenzorg, zo is inmiddels wel gebleken. Een interview in Zutphen MoNumentaal is dan ook op zijn plaats.

1 U woont zelf in een monument. Wat trekt u in het bijzonder aan om in een oud pand in de binnenstad van Zutphen te wonen?

Ik woon nu sinds 1996 in de Kolenstraat. Het huis kende ik al vanaf begin jaren tachtig toen ik Janneke van der Plaat, raadslid voor de PPR, naar dit huis hielp verhuizen. Ik heb haar toen gemeld dat, als zij het huis ooit zou verlaten, ik graag kandidaat wilde zijn. Janneke overleed eind jaren tachtig en de erven boden in 1995 het huis aan ons aan toen zij zelf vertrokken. Het oude pand sprak mij aan vanwege de ruimte in het huis en de prachtige plek in de binnenstad (ommuurde tuin op het zuiden). Ik ben mijn hele leven al geïmponeerd door de geschiedenis van mensen en dingen. Direct na de koop ben ik ook in het stadsarchief geweest om daar te weten te komen dat het huis tot in de vroegste beschrijvingen voorkomt in het archief. Ergens in de 15e eeuw is het voorhuis gebouwd en het achterhuis (na de splitsing van het 'langs de straathuis') ergens rond 1835. Op die plek, met de rust in het hart van de stad, geworteld in de geschiedenis van mensen in die stad door de eeuwen heen, voel ik mij thuis.

2 Welke rol dicht u monumenten en het monumentale gezicht van de binnenstad van Zutphen toe als het gaat om het promoten van de stad. Met andere woorden: vindt u de monumentale kwaliteit van de binnenstad een exportproduct?

Tsja, veel wordt tegenwoordig in termen van 'product' gezien. De monumenten en het beschermde stadsgezicht (dat binnenkort wordt uitgebreid met Coehoorsingel en

Deventerweg) verbeelden belangrijke waarden van onze stad. Waarden die cultuurhistorisch betekenis hebben en als zodanig een heel goed te verkopen (toeristisch en cultureel) product kunnen zijn.

3 Zutphen profileert zich naar buiten als een monumentenstad in beweging; enerzijds wordt het bebouwde erfgoed als een belangrijke kernwaarde van de stad beschouwd, anderzijds wordt naar buiten toe ook de moderne stad gepromoot waar volop kansen liggen voor nieuwe bedrijfsvestigingen en waar het goed wonen en werken is. Vindt u dat die benadering in de toekomst kan blijven voldoen, of moeten we ons meer als monumentenstad presenteren, of juist meer als een moderne stad voor de 21e eeuw?

De monumenten die Zutphen zo bijzonder maken zijn elk op zich resultaat van vernieuwing geweest. Ooit zijn er bouwwerken gerealiseerd door bouwers met visie op vorm, met durf om iets bijzonders te realiseren en vooral bouwers die kwaliteit heel hoog op de troffel voerden.

Als monumentenbewoner weet ik dat je veel moet voelen MET het monument. Het levert mooi en betekenisvol wonen op.

Ik ben al vele jaren een even hartstochtelijke beschermer van waardevol erfgoed alsook warm pleitbezorger van het realiseren van nieuw erfgoed. In onze stad zijn veel bouw-

stromen en architectuurscholen vertegenwoordigd. De stad is nooit af en moet verder ontwikkeld worden. Ook in het oude centrum moet voortgaand vernieuwd worden. Zoals op de Houtmarkt in de zuidgevel de oude Rotterdamse Bank gevormd wordt door een gevel uit de 17e eeuw met direct daarnaast een prachtige gevel uit het begin van de 20ste eeuw, zo zullen de straatwanden voortgaand onderscheidende en tijdbepaalde beelden kunnen laten zien.

Zutphen is een moderne stad die zijn culturele geschiedenis koestert, verzorgt en voortgaand bouwt aan de geschiedenis van morgen.

4 Zutphen Marketing heeft onlangs de aktie gestart "Zoom in op Zutphen" om de stad landelijk meer onder de aandacht te brengen. Goed initiatief?

Zutphen moet landelijk blijvend onder de aandacht gebracht worden. Van mij mag ook buiten de landsgrenzen aandacht gevraagd worden. Met Zoom in op Zutphen wordt weer nieuwe energie ingezet. Van belang is dat in Zutphen alle bij de stad betrokken mensen en organisatie zich samen sterk maken om onze stad een plek te geven in de harten en in de herinnering van mensen. Zoals Henk Koning (oud gemeenteraadslid) altijd met zijn kenmerkende overtuiging opmerkte: Zutphen is de op één na mooiste stad van Nederland.

5 Vindt u dat moderne architectuur in de oude binnenstad van Zutphen zou moeten kunnen of bent u meer een voorstander van een historiserende bouwtrant?

Het is erger! Ik ben tegenstander van een historiserende bouwtrant. Het aangepast bouwen in concepten van voorbije tijden vervuult de betekenis die architectuur volgens mij kan hebben. Met nieuwe inzichten en ervaringen worden steeds nieuwe vormen gezocht en gevonden. Niet alle moderne architectuur is altijd passend in alle omgevingen. Zutphen vereist bijzondere aandacht van de hedendaagse ontwerpers. Zutphen verdient ook hedendaagse gebouwen. Zie ook het prachtige en monumentale Amsterdamse School

pandje in de Korte Hofstraat, de voormalige brillenwinkel Reveillon. In zijn tijd modern en toch passend in de 19e-eeuwse omgeving.

6 De "geldkraan" voor het onderhoud van monumenten gaat langzaam dicht, met name voor gemeentelijke monumenten. Wat vindt u van deze ontwikkeling?

Dat betreurt ik zeer. Onderhoud is de kern van het voortbestaan. In de zeventiger jaren waren er in Zutphen erg veel voorbeelden van zeer waardevolle monumenten die in elkaar zakten na jarenlange verwaarlozing. Zo'n subsidieregeling stimuleert behoud en komt de eigenaar een beetje tegemoet in de extra kosten die een monument nu eenmaal met zich brengt. We werken nu aan een ingenieuze en creatieve manier om via een leningenstructuur en een revolverend fonds tegemoet te komen. Misschien wordt die regeling met zoveel creatieve inzet wel beter dan de enkelvoudige subsidie.

7 Zutphen is na de samenvoeging met Warnsveld niet meer een vrijwel stedelijke gemeente, maar een gemeente met een fors landelijk gebied. Warnsveld had een heel goed monumentenbeleid voor haar buitengebied. Voor het buitengebied van de oude gemeente Zutphen is echter nooit beleid opgesteld, de prachtigste monumentale boerderijen staan daar niet op de monumentenlijst. Steunt u

een initiatief om deze handschoen op te pakken?

Ik zal mij laten informeren over de erfenis uit Warnsveld en de lessen daaruit voor oud Zutphen. Het college is vorige week al in de molen Nooitgedacht in het dorp Warnsveld geweest en heeft daar een heel functioneel en werkend monument gezien. In stand gehouden door een groep hard werkende vrijwilligers.

8 Monumentenzorg wordt regelmatig geconfronteerd met bouwplannen voor panden die niet op de monumentenlijst staan, maar die die status, op grond van wat achter de gevel wordt aangetroffen, eigenlijk wel verdienen. Een herinventarisatie van de stad binnen de oude stadsmuren om de monumentenlijst weer helemaal up-to-date te krijgen zou hiervoor zorg kunnen dragen. Hoe ziet u het monumentenbeleid op dit punt?

Een heel belangrijk punt! De gevel, dat is intussen meer dan voldoende bekend, bekleedt soms een heel ander en vaak veel ouder gebouw. Door onze werkgroep bouwhistorie en de gemeentelijke bouwhistoricus leren we daar elk jaar meer over. Een nieuwe inventarisatie ligt dan ook voor de hand. Dat moet echter wel (financieel, qua werk) mogelijk zijn, het gaat om vele honderden panden. Ik ben behalve monumentenwethouder ook nog wethouder van Financiën. In die functie weet ik dat we een zwaar jaar tegemoet gaan met een forse financiële taakstelling.

9 Wat zou u tot slot mede-monumentenbezitters willen meegeven als zij voor de keuze staan om een monument of anderszins een oud pand, binnen de gemeente Zutphen natuurlijk, te willen kopen?

Als monumentenbewoner weet ik dat je veel moet voelen MET het monument. Het levert mooi en betekenisvol wonen op. Het levert ook last op in onderhoud, comfort en beperkingen vanuit behoud. Maar als je met een monument wat hebt kun je veel aan en kun je veel hebben. ■

Pakhuis-dilemma's

Tijden veranderen wel heel erg. Ruim honderd jaar geleden woonden er meer dan drie keer zo veel mensen in onze binnenstad dan nu. Nu nog geen 5000, toen ca. 15000. Het moet er vol hebben gezeten met veel arme sloebers dicht op elkaar. Nu moet je rijk zijn om er te kunnen wonen. Iedereen wil nu naar de binnenstad, zo te zien staan er nog wel woonruimtes leeg. De toegang naar die lege bovenwoningen wordt echter geblokkeerd door de winkels er onder.

Ook pakhuizen staan leeg; voor opslag niet meer populair. Ze zijn er in soorten. In de Kolenstraat is het weer gelukt er een piepklein woninkje in te prutsen. Wel knap hoor! Toch jammer dat zo'n pakhuisje zijn karakter verliest; maar van leeg staan wordt het ook niet beter. Dat van Lange Hofstraat 27 blijft maar leeg; het heeft vier lage verdiepingen. Prachtig oud middeleeuws pakhuis! Grote diepe ruimten, dikke balken, lage verdiepingen. Die kleine Zutpheneesjes konden zo makkelijk bij hun spullen. Maak daar maar 's een woning in. Het pand houdt nu wel zijn karakter, maar hoe lang nog? Het houtwerk rot.

Dat kolossale ding van Kuiperstraat 70 heeft hetzelfde probleem: leeg! Ook die moeilijke lage verdiepingen. De eigenaar zoekt een bestemming, maar onderwijl roesten de ramen en rot het hout. Schilder Steenhuis huist beneden, maar komt niet boven. Ja, schilderen is duur, vooral als er geen huur binnenkomt. Hé, eigenaar, hoedt het erfgoed, bel Steenhuis! Toch maar.

O Jee, maar waar staan straks al die auto's van dat nieuwe pakhuisvolk?

Cornelis

Isolatieglas in monumenten

De Zutphense monumentennota is duidelijk: 'De glassponning van raamhout en roeden zijn in oudere panden gemaakt voor enkel glas, gezet in stopverf; plaatsen van dubbele beglazing vergt vaak een dusdanige aanpassing dat het karakter van de ramen verstoord wordt. Aan de binnenkant van het raam geplaatste voorzetrampen zijn in zo'n geval de beste oplossing'.

▲ Met dun isolatieglas kan een bewerkelijke, fijn gedetailleerde raamvulling zoals dit voorbeeld in Gent behouden blijven.
Foto J.S. Krijnen

De uitvoeringsvoorwaarden van de monumentensubsidieverordening waren strenger: geen isolatieglas in monumenten! Deze oplossing blijft echter voor veel monumenten, maar vooral voor veel monumentenbewoners een probleem. Het is voor velen kiezen uit kou en lawaai of het kijken naar lelijke achterzetramen. Of verhuizen naar Leesten? Dat nooit! Eeuwenlang zijn in monumenten schuiframen in variaties toegepast, vanaf de late 17e eeuw tot begin twintigste eeuw: een echt succesnummer. De ranke roeden zorgen voor een prachtige royale hoge lichtval in de vertrekken erachter. Die mooie hoge ramen geven een pand allure. Ze zijn redelijk makkelijk te openen met behulp van gewichten weggewerkt in de kozijnstijlen als tegenwicht.

Maar toen kwam de oliecrisis in de jaren '70 en de stookkosten schoten omhoog. Ook monumentenbewoners raakten in die tijd gewend aan de 'luxe' van CV en wilden niet meer op de tocht zitten. Die mooie schuiframen tochten namelijk behoorlijk. De keuze is lastig. Het bekende isolatieglas past niet in die ramen. De glassponningen zijn te klein. Als je de oude ramen vervangt door exemplaren van dikker hout, krijg je vaak van die lelijke zware roeden. Bovendien moeten de gewichten worden verzwaard. Afgezien van de ruzie die je vervolgens krijgt met monumentenzorg blijft het grootste probleem de tocht door de kieren. Want wel of geen isolatieglas: 60 a 70% van het warmteverlies gaat door de kieren van het traditionele schuifraam. Dichtkitten dan maar? In veel gevallen kan dat een oplossing zijn, maar bij woonhuizen dan vaak in combinatie met achterzetbeglazing. Tenminste één raam per vertrek moet toch open blijven. Bij Rijksmonumenten kan weliswaar ontheffing worden gegeven van de isolatieregels van het Bouwbesluit, maar ook in een monument heb je frisse lucht nodig.

ACHTERZETBEGLAZING

Achterzetbeglazing is er in vele soorten: verticaal schuivend (Metaglas in Tiel), horizontaal schuivend (Eland Brandt) of scharnierend aan de zijkant (bv. Isoglas uit Haarlem). Goede systemen, maar vaak niet mooi. Het glas is immers meestal gevat in al dan niet gemoffeld aluminium. Deze aluminium profielen kunnen echter in alle kleuren gespoten worden, dus ook die van het aanwezige raamhout, waardoor deze nauwelijks opvallen. En als je vitrages toepast, zie je ze al helemaal niet meer. Er is echter nog een ander nadeel: er is een kans op houtrot als gevolg van condens tussen de beide ruiten. Er moet daarom een beetje ventilatie tussen de beide ruiten zijn om

dit probleem te voorkomen. Maar die gaatjes gaan vaak weer dichtzitten door vuil of door per ongeluk dicht schilderen. Opletten dus.

NIEUWE PRODUCTEN

Voor veel monumentenbezitters is dit een onoplosbaar probleem. Dan toch maar kiezen voor nieuwbouw?

Wellicht is er nu een alternatief, ook voor met name bewoners aan drukke wegen zoals de Coehoornsingel. Er zijn namelijk de laatste jaren een aantal nieuwe producten op de markt, die (soms gedeeltelijk) oplossingen kunnen bieden, ook bij lawaai. Onder andere Monumentenzorg Zutphen heeft de laatste jaren deze producten onderzocht op hun toepasbaarheid in monumenten. Bij een paar panden in Zutphen zijn deze producten bij wijze van proef toegepast. Ook de Rijksdienst voor de Monumentenzorg heeft zich in die nieuwe producten verdiept; de resultaten heeft zij in oktober 2004 gepresenteerd bij een Glassymposium in Nijmegen. Hieronder wat resultaten van een en ander.

Dörr-HR-isolatieglas (www.kwartsenco.nl)

Dit is een Duits product waarmee in Duitsland al behoorlijk wat ervaring mee is opgedaan. Het is isolatieglas met een dikte van 10 of 11 mm, met smalle randen van ca. 9 mm, die passen in oude sponningen van slechts 10 x 17 mm. De spouw is 4 mm en heeft een gasvulling, waardoor een hoge warmte-isolatie wordt bereikt: $U = 1,9 \text{ W/m}^2\text{K}$ (hoe lager hoe beter). De maximale ruitafmeting is hierbij ca 0,5m². Als buitenruit kan voor getrokken of andere types historisch glas worden gekozen. De wering van verkeerslawaai is heel behoorlijk: ca. 34 á 35 dB. De binnenrand kan in elke kleur worden geleverd, waardoor het bijna onzichtbaar is. De dubbele spiegeling door de beide ruiten blijft zichtbaar. Het glas moet geplaatst worden in een stopverfvervangende kit, die er uitziet als de bekende oude stopverf. Het kan dus geplaatst worden in de oude historische vensters! En dat is een monumentenzorger wat waard. De prijs van dit glas is geplaatst ca. € 150 á € 160 per vierkante meter exclusief BTW. Om 5 jaar garantie te krijgen, moet het glas volgens een lijm, kit en verfsysteem worden behandeld. Bovendien moet het glas elk jaar worden geïnspecteerd. En daarmee wordt dit glas toch wel duur.

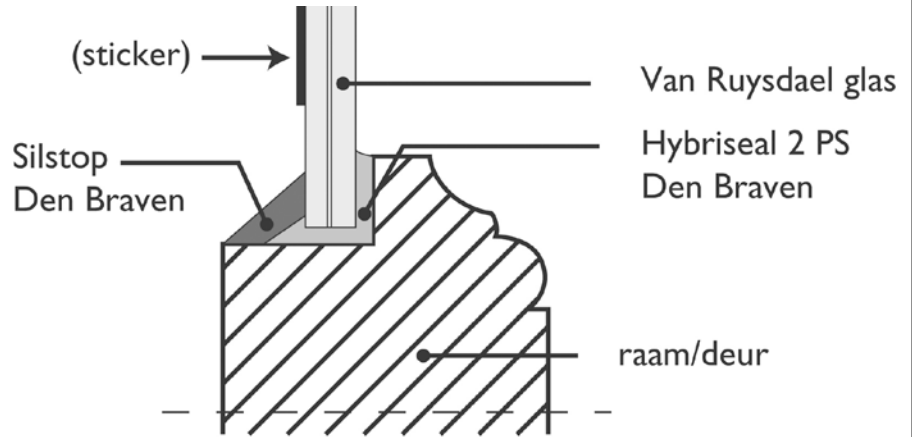
Brakell-glas en Pilkington-glas

(www.pilkington.com) zijn goedkopere alternatieven van het Dörr-glas.

Dit zijn nieuwere HR-glassoorten van € 80 á € 90 per vierkante meter exclusief BTW. De isolatiewaarden komen ongeveer overeen met Dörr. Er zit echter geen garantie op. En dat is een groot nadeel ook voor de schilder/ aannemer, die het moet plaatsen. Hij draait namelijk op voor de garantie. Hij durft het daarom vaak niet in de oude ramen te plaatsen. Alleen als er nieuwe ramen moeten komen past hij het toe. Hij kan dan voor de zekerheid ook stiekem de sponningen wat groter maken. Ook goede oude ramen dreigen zo in de container te komen. En de sponningen kloppen niet meer. Geen grote ramp dit laatste; toch jammer.

Ruysdaelglas (www.vanruysdael.com)

Van Ruysdael Techniek en Glas uit Delft maakt ook dun isolerend glas maar dan massief, zonder spouw: gelaagd glas. De warmteisolatie worden verkregen door o.a. meegesmolten edelmetaalcoating; de pvb (polivinylbutiral)-folie levert een verhoogde veiligheid en geluidwering. De stralingswarmte reflecteert als het ware terug naar binnen. Het glas is dun en heeft dus geen randen in zicht. Ook dit glas wordt geplaatst in plastische stopverf. Het is net zoals het Dörrglas ook verkrijgbaar in getrokken uitvoering; dus niet dat strakke moderne foutloze floatglas. De geluidsisolatie van dit glas is 33 dB afhankelijk van de uitvoering/dikte. De warmte-isolatiewaarde van het glas is weliswaar een stuk geringer dan de hiervoor genoemde glassoorten: $U = 3 \text{ á } 3,5 \text{ W/m}^2\text{K}$. Extra isolatiewinst zit 'm hier echter in de randen. Bij eerste glassoorten hebben daar nauwelijks isolatie vanwege de daar aanwezige randafwerking. Vooral bij veel kleine ruiten levert dat voordeel. De prijs van dit glas is ca € 100 á € 110 per vierkante meter exclusief BTW. Ruysdael geeft geen garantie op zijn producten. "Nergens ter wereld wordt garantie gegeven op enkel glas; glas met metaalcoating of gelaagd glas, hoewel er zeer lange goede ervaringen mee zijn", zo wordt gemeld. Daar zit wat in; de ruiten kunnen niet lekken, omdat er geen spouw is. Toch gaat het om een vrij nieuw product en als het zo beproefd goed is, waarom dan geen garantie?

▲ Dwarsdoorsnede van het Ruysdaelglas in een bestaande glassponning. Duidelijk is de kit zien die toegepast wordt als de oude stopverf. afbeelding Ruysdaelglas

CONCLUSIE:

Alle genoemde producten zullen wel worden toegestaan in monumenten, maar wel afhankelijk van de situatie; niet altijd alles overal. Het Dörrglas is een duur raspapertje wat veel verzorging behoeft en op termijn enige gas/ isolatiewaarde verliest. Om de 5 jaar-garantie te behouden, moet je bij dat dure Dörr toch wel heel wat doen. De goedkopere alternatieven van Brakell en Pilkington moeten zich eerst nog maar 's bewijzen, zo ben ik van mening. Al met al presteert het Ruysdaelglas zowel akoestisch als thermisch wat minder dan de andere soorten, maar toch nog heel redelijk, vooral bij kleinere afmetingen. Het is probleemloos glas, wat het meest oogt als historische enkel glas. Waarschijnlijk zal dit glas bij vervanging in monumenten in nageoeg alle gevallen acceptabel zijn.

Bedacht moet worden dat te hoge warmte-isolatie van glas condensrisico's heeft. De temperatuur van het glasoppervlak wordt dan

hoger dan de rest van de gevel, waardoor de condens zich verplaatst naar ongewenste plaatsen als bijv. stucwerk, vloer- of dakbalkaansluitingen. Dit geeft kans op stank, schimmel en/ of houtrot.

TOCH TOCHT!

Ook deze nieuwe glassoorten lossen het tochtprobleem van die oude schuiframen niet op. Een aantal van die ramen dan toch maar vastzetten?

"Er is een tocht dicht schuifraamsysteem met handhaving van het bestaande kozijn en raamhout.", zo meldt Ruysdael. Daar willen we graag in de toekomst nader kennis mee maken.

We willen immers graag die mooie slanke oude schuiframen van dat onverbetterlijk goede oude grenenhout behouden? ■

J.K. Blanksma, bouwtechnisch medewerker Monumentenzorg

Bewoond Bewaard

In Nederland zijn tal van organisaties actief op het gebied van de monumentenzorg. Zij behartigen de belangen van alle denkbare categorieën monumenten, zoals kerken, molens, boerderijen, kastelen en buitenplaatsen en industrieel erfgoed. Vreemd genoeg heeft de grootste categorie monumenten, de woonhuizen, het lange tijd zonder belangenbehartiger moeten doen. De oprichting van de vereniging voor Eigenaren-Bewoners van Rijksmonumenten Bewoond Bewaard in 1997 bracht daarin verandering.

De vereniging behartigt de collectieve belangen van eigenaren-bewoners van woonhuismonumenten met de status Rijksmonument. Daarbij streeft de vereniging naar behoud en herstel van Rijks- en andere monumenten op cultuurhistorisch verantwoorde wijze. Bewoond Bewaard vormt volgens eigen zeggen een uniek netwerk van praktijk-deskundigen en leden krijgen bij vragen daarom snel een antwoord. De vereniging geeft bovendien jaarlijks ten minste twee nieuwsbrieven uit met informatie over relevante ontwikkelingen op het gebied van monumentenzorg, financiering, restauratie en onderhoud van monumenten.

Het lidmaatschap van Bewoond Bewaard staat open voor hen die een (deel van een) Rijksmonument in eigendom hebben en dit monument geheel of gedeeltelijk voor bewoning gebruiken. De contributie bedraagt € 27,50 per jaar, voor begunstigers € 22,50. Meer info over deze vereniging van eigenaren-bewoners van Rijksmonumenten is te vinden op www.bewoondbewaard.nl. ■

Een bekend rijksmonument-woonhuis in Zutphen is Kuiperstraat 17.
Foto J.S. Krijnen – gemeente Zutphen

Colofon

Voor vragen over de verschillende aspecten van monumentenzorg kunt u met de volgende medewerkers contact opnemen:

Dhr. J.K. Blanksma 0575-587377
subsidies
Mw. A. Koster 0575-587326
vergunningen
Dhr. J.S. Krijnen 0575-587376
bouw- en cultuurhistorisch onderzoek
Dhr. J.J.P. van Stiphout 0575-587309
administratief- juridische zaken
Dhr. M. Groothedde 0575-510229
archeologie

Deze uitgave wordt toegezonden aan belanghebbenden en geïnteresseerden. U kunt kosteloos een exemplaar aanvragen of een abonnement nemen.
Bel hiervoor naar de eindredactie of anders naar bovenstaande nummers.

ZUTPHEN MONUMENTAAL IS EEN UITGAVE VAN:

Sector Ruimte van de Gemeente Zutphen,
afdeling Bouwen, Monumenten en Archeologie.
Postbus 41, 7200 AA Zutphen.
Redactie: J. Kremer, M. Louwes,

M. Groothedde, J.S. Krijnen
Eindredactie J.S. Krijnen, tel. (0575) 587376

Gratis losse exemplaren zijn eveneens verkrijgbaar op de volgende locaties:

In de hal van het Stadhuis, 's-Gravenhof 2.
Stadsarchief Zutphen, Spiegelstraat 13
Stedelijk Museum, Rozengracht 3

DRUK EN VORMGEVING

Walburg Grafische Diensten Zutphen,
oplage 1000 exemplaren